

Voja Marjanović

Beograd

OKRITIKI OTROŠKE KNJIŽEVNOSTI

Vsekakor se dá sleherno razmišljanje o sodobni otroški književnosti strniti v nekaj aktualnih tez. Predvsem lahko razpravljamo o značaju in avtonomnosti te kritike, nato o njenih smereh v preteklosti in v sedanjem trenutku ter o namernosti njene funkcije, ki je ustvarjalna in moralna dejavnost.

KRITIKA JE NEDELJIVA

Ne glede na specifičnosti otroške književnosti, ki je del splošne književnosti, literarna kritika ne sme ovreči nekaterih osnovnih meril, ki jih uporabljamo v presojanju estetskih vrednosti besednih stvaritev. Kaj to pomeni? Namreč to, da normiranih parametrov in literarnoestetskih meril ne smemo menjavati ali zniževati na rovaš ustaljenega mnenja, da je otroška književnost »namenska literatura«, da je »usmerjevalnega značaja«¹ odnosno, da vsebuje »tendenciozno utilitarnost«² z ozirom na svoje poslanstvo, da vzgaja mladega bralca in mu že od rosnih let razvija smisel za pravilno presojo življenjskih pojavov. Torej, če nam je jasno in smo prepričani, da ta zvrst književnosti ni »nižja«³ niti ni »literatura z omejenim obsegom,«⁴ potemtakem tudi njena kritika ni takšna, kar pomeni, da je nedeljiva v odnosu do kritike in literature na sploh. Jasneje povedano: kritična misel se ujema z merili književnosti, ki jo spremlja, zato za njo ne veljajo »specifičnosti«⁵ v ožjem smislu, temveč nedeljivost kriterijev in kritične presoje sploh.

POLOŽAJ V PREJŠNJIH OBDOBJIH

Kakor lahko spremljamo časovni razvoj naše otroške književnosti, tako je možno vsaj delno osvetliti razvoj njene kritične misli. Od Zmajevega nastopa do današnjih dni se bomo soočili z dvema fazama obstoja in delovanja kritične presoje: s prvo, ki uveljavlja tradicionalno vrednotenje literarnih stvaritev za mlade, in z drugo — sodobno, moderno. Med »nekdanjo«⁶ in »sedanjo«⁷ kritiko

je recipročna razlika: dojemamo jo v skladu z namero otroške književnosti in z njeno celovito socialno, pedagoško, etično in estetsko (dispozicijo) naravnostjo.

Kritična misel o otroški književnosti v preteklosti je učinkovala prosvetiteljsko in pedagoško in je usmerjala v šolo. Bolj didaktična in prepričevalna, a manj ali prav malo estetska in psihološka, je spremljala literarne pojave »le občasno«, bila je biografska in bibliografska, in v prizadevanju vzgajati in izobraževati je predstavila književnika, »ki je napisal dobro ali slabo knjigo za mlade.« Kritiki te književnosti iz minulih obdobij (J. Prodanović, M. Šević, S. Cucić) niso imeli privrženцев niti v literaturi, ki so jo spremljali, niti med kritiki, ki je niso priznavali (tako recimo B. Popović, in vsekakor tudi J. Skerlić, M. Savković, A. Matoš, M. Bogdanović, V. Gligorić).

Toda maloštevilni spremljevalci te književnosti, vneti za to dejavnost, ki so jo ljubili, so zapisali tudi marsikateri dragocen pojav v obdobju med dvema vojnama: brez izdelanega metodološkega koncepta in poetike so znali presoditi pomembne literarne pojave in jih zelo izvirno oceniti. Nekaterih teh trditev se tudi dandanes ne dá ovreči (S. Cucić).

SEDANJI POLOŽAJ

Vsekakor različna od tradicionalne kritike — njenih rezultatov, ne glede na kvaliteto, ne gre zanemarjati — se v šestdesetih letih z nastopom sodobne literarne besede, namenjene mladini, pojavlja tudi kritika sodobnejših oblik. Resnici na ljubo, njeni prvi zagovorniki so maloštevilni (H. Tahmišić), toda z razvojem otroške književnosti in bogatenjem njenih čustvenih odtenkov se je povečalo število kritikov te književnosti. Če poskušamo s klasifikacijo — toda le v glavnih obrisih — določiti stališča takšne, današnje in sprotne kritike te književnosti, ugotovimo, da v glavnem obstojijo trije tipi — namreč tri smeri kritičnega presojanja literarnih del za otroke. To so: kritika modernejših dispozicij, šolska ali akademska kritika in kritika »iz dneva v dan,« najbližja literarni periodiki in publiki bralcev.

Moderna kritika, ki upošteva teorijo igre in si prizadeva pritegniti pozornost na avantgardne pojave v sprotni otroški literaturi, ocenjuje književna dela z bolj zapletenim metodološkim pristopom. Nekateri izmed teh kritikov pomankljivo doživljajo življenjskost otroštva in njenih pojavov kakor tudi književnost o njem: niso zmožni, da bi jasno in preprosto (kakršno je tudi otroštvo) poročali o vtisih glede strukture dela, o njegovem svetu in o ustvarjalni tehniki. Zato se njihovi stiki z deli in avtorji razblinijo v spekulativnem teoretiziranju in v verbalni hermetičnosti. Dobesedno doumevajo »igro« kot poglavitno in edino dejavnost v otroštvu, igra jim postaja fetiš, ki ga opisujejo v slogu prisljane logike. Nekateri so se utrudili ali pa niso več »zvesti« spremljevalci otroške literature, skratka — nekaj teh kritikov je opustilo to dejavnost, medtem ko drugi še vztrajajo na tem področju, pišejo članke o knjigah, ki so že zdavnaj izšle, pa zapletene, konfuzne predgovore, antologijske izbore in »pogovore z avtorji.« Predstavniki tega tipa kritikov vnašajo več ali manj svežosti v literarno-teoretično obravnavo sodobnih del, ki so namenjena mladim, toda ne pripo-

morejo k popularnosti otroške književnosti zaradi zapletenosti metodološkega pristopa in visokodonečih izrazov.

Nasprotno pa je v sodobnih literarnih tokovih delovanje tako imenovane akademske kritike dosti bolj koristno in praktično. Pravzaprav ta kritika niti ni »čista kritika«, zanjo je značilno, da se predvsem zanima za literarno-zgodovinska obdobja ter uporablja deskriptivno-deduktivni pristop k delu. Avtorji takšnih besedil so predvsem šolniki, zagovorniki pozitivističnega in utilitarističnega tolmačenja literarnih pojavov. Njihovo udejstvovanje na tem književnem področju je le občasno. Med njimi je stalnih le nekaj izjem, ki pa kažejo smisel za esejistično razlaganje literarne snovi.

Neodvisno od teh dveh tipov kritičnega opazovanja otroške književnosti se v sedanjem trenutku zelo pogosto pojavlja tako imenovana časovna, rekli bi »dežurna« kritika: njena značilnost je impresionistično doživljanje otroštva in literature, čeprav njeni zagovorniki pogosto raziskujejo imanentne vrednote dela, njihovo strukturo in ustvarjalne nagibe. Tovrstna kritika živahno opisuje vrhunske dosežke na področju te književnosti, »visoke ocene« pa so včasih deležne stvaritve, ki je niso vredne. Kritiki takšne kritike ne kažejo zanimanja samo za dela modernejših sporočil o življenju in otroštvu, temveč obravnavajo tudi dela tradicionalne strukture, dokazujoč, da vse, kar je »novo«, ni vredno in enkratno. Takšno kritiko pišejo prav tako kritiki »naivne« in »resnobne« književnosti pa tudi avtorji, ki »slučajno zaidejo« v to literaturo ali pa se šele začenjajo zanimati zanj.

Vsekakor — tri stališča, s katerih se kritično osvetljuje otroška literatura v sedanjem trenutku, očitno dokazujejo vzpon kritike te književnosti v skladu z njenim razvojem. Toda kolikor vsako stališče posamič prinaša kaj novega in koristnega v presojo specifične stvaritve, kakršna je literarno delo za otroke, je v vsakem stališču tudi nekaj pomanjkljivosti, ki mu onemogočijo, da ustvari tako imenovani »estetski ideal.« Tako se na primer pozitivna prizadevanja kritike z »moderno dispozicijo« kažejo v tem, da zagovarjajo nekonvencionalno literarno besedilo, ki je bližje resničnosti in sodobnemu otroku, akademska kritika pa stremi k »sintezi ustvarjenega,« medtem ko časopisna ali »kritika na tekočem« budno spremlja vsakdanjo produkcijo ter meri njene stvaritve s subjektivnim in objektivnim merilom. Seveda, v vseh treh tipih kritike se pojavljajo nepopolnosti: poglobitve pomanjkljivosti recimo kritike modernejšega tipa so v tem, da je le-ta ekskluzivna, da v glavnem kontaktira z manjšim številom avtorjev, ki na modernejši način izražajo čustva (najpogosteje s pesniki) in da njihova leksična struktura postavlja pregrado pred bralce. Hiba tako imenovane akademske kritike je kronološko in deskriptivno komuniciranje z ustvarjalcem in z delom, kritika »iz dneva v dan« pa zaradi naglice površno pristopa k literarni strukturi in sploh ne kaže večjega interesa za literarno-teoretično poglobljanje. Toda, če niti eno stališče kritične presoje književnega dela ne more doseči splošno literarnega in znanstvenega ideala, je po našem mnenju rešitev v ustvarjalni integraciji omenjenih stališč kritike. Torej, kritika otroške književnosti mora biti bolj studiozna in bolj ustvarjalna: kakor sem že poudaril, z naslednjim korakom mora ustvariti teorijo in poetiko te književnosti.

Seveda ima tudi kritika otroške književnosti kakor kritika nasploh svojo neizogibno funkcijo in naloge. Funkcija te kritike mora biti v skladu z imanentnimi zahtevami in nalogami književnosti, ki jo spremlja: z interpretacijo dela ne sme postavljati pogojev sporočila, ne sme ga »frizirati« niti povišati na piedestal nedostopnosti. Cilj kritike ni v tem, da z interpretacijo zapleta »mehanizem dela«: poklicana je, da ga tolmači, da pojasni njegove alegorične in simbolične vizije stvarnosti in takšnega priporoči bralcem. V skladu s to namero torej kritika ne sme enostransko izbirati del: obravnavati mora dela tradicionalne in v enaki meri dela moderne strukture. V sodobnih smereh te književnosti se pojavljajo različni pristopi k strukturi življenja in umetniškemu upodabljanju. Kritika pa mora biti v tej raznolikosti odnosov in stilov pravičen razsodnik. Otroška književnost v sedanjem trenutku nudi obilo možnosti pa tudi preizkušenj zdaj, ko je v razcvetu in v svojevrstnem razmahu. Naloga in funkcija kritike morata biti jasni. Enostavneje povedano: kritika mora budno presojeti literarno ustvarjalnost, zavedati se mora, komu je namenjena, zakaj obstoji in kaj je njen cilj. Mar naj tudi tokrat ponovim, da je kritik »dežurno uho in oko književnosti« (M. Egerić) in da je kritika te vrste namenjena predvsem odraslim: staršem, vzgojiteljem, profesorjem, literarnim zgodovinarjem in esejistom ne pa bralcem-otrokom, ki ne spremljajo literarno-kritičnih analiz dela. Zato so upravičene zahteve, naj bi kritika bila natančna, ne pa zmedena in hermetična, studiozna in ne feljtonistična ali pisunsko skrpucalo. Zakaj če je »kritika književnosti to, kar je književnost življenju — vest te vesti...« (P. Sude), kritik pa »duh, ki reče da ali ne« (D. Matić), potem se mora živo zavedati svoje pomembne dejavnosti, mora vzgojno vplivati — oblikovati izbran okus najmlajših članov naše družbe — bodočih odraslih. Prav tako mora književnost in bralca usmerjati k dialektičnim resnicam življenja in umetnosti, to pa je že del družbene odgovornosti. In naposled — brez takšne odgovornosti niti kritika niti njen kritik ne moreta doživeti z namero določenega smisla, rekli bi — strastnost in čustveno vnemo svoje dejavnosti (M. Bogdanović). Skratka, kakor kritika na sploh — morata biti kritika in kritik otroške književnosti nedeljiva celovitost, povezana v strnjeni ureditvi. Njihove rezultate, Bjelinski jim pravi »žive i pokretne estetike«, pa bo ocenil čas, ki je v svoji neskončnosti potrpežljivi, modri razsodnik.

Prevedla Gema Hafner

Rezime

Analizirajući stanje kritike dečje književnosti u nas, autor ovoga teksta želi da putem klasifikacije odredi vidove i odnose savremene kritike prema dečjoj književnosti. Konstatujući da danas uglavnom postoje tri vida osvetljavanja dela za mlade čitaoce u obliku »kritike modernijeg pristupa delu«, sa pozicije »teorije igre«, akademske kritike i takozvane »dežurne«, koja prati svakodnevnu književnu produkciju, autor zapaža da sve one, manje ili više, imaju svojih nedostatak, ali da, uglavnom, pomažu bržem razvoju i praćenju dečje književnosti.

Pa ipak, najvažniji problem ove kritike je u daljem usavršavanju i stvaranju poetike dečje književnosti.

Summary

Analysing the state of reviews of children's literature in our country, the author of the article wants to determine the aspects and relations of contemporary reviews of children's literature. There are three aspects of presenting the works for young people: in the form of »criticism of modern approach to work«, from the position of »theory of game«, academic criticism and everyday reviewing of literary production. The author concludes that all these types of reviewing have their weak points but still they promote development and following of children's literature.

The main problem of the reviewing lies in creating and promoting of poetry of children's literature.